



הקמת המשכן

"הוקם המשכן, ויקם משה את המשכן"

(שמות פרק מ פסוקים יז-יח)

נראה כמקום שהוא עומד מאליו

הנה לעיל (לט לג) כתיב "וַיִּבְיֹאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה וְרָשִׁי שֵׁם בְּבִיאוֹר הָעֵנִין הֵבִיֵּא אֶת תַּמְצִית דְּבָרֵי מִדְרַשׁ רַבִּי תַנְחוּמָא (סימן יא, עיי"ש באריכות וע"ע בתנחומא ישן סימן ח), שלא היו יכולין להקימו, ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן, הניח לו הקב"ה הקמתו (עיין ברש"י מגילה כו ד"ה אבל, ובספר שלל דוד זינצהיים כאן), שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים, שאין כח באדם לזוקפם, ומשה העמידו. אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: איך אפשר הקמתו על ידי אדם. אמר לו: עסוק אתה בידך נראה כמקימו, והוא נוקף וקם מאליו, וזהו שנאמר (כאן) הוקם המִשְׁכָּן - הוקם מאליו. ע"כ. ובזאת מתיישבת הסתירה שפעם כתוב 'הוקם המשכן' ופעם כתוב 'ויקם משה את המשכן', ולהאמור המשכן אכן הוקם מאליו אבל ע"י עסק ידי משה רבינו שהיה נראה כמקימו.

[והנה זהו יסוד מוסד המושרש בכתבי רבותינו מנחילי ההשקפה ומרביצי המוסר, שעל האדם לעשות את המקסימום מבחינתו, והיכן שנגמר כוחו משם ואילך הוא מקבל עזר וסיוע פלאי מלמעלה, בגדר שלא שייך חלק לבדו אלא מוכרח שתהא ההשתדלות מצידו ומאידך היא אינה מספיקה כלל להפיק זממו אלא שאז הוא מקבל עזרה להשלים את מה שאין בכוחו. והוא מה שאמרו (ברכות לג: מגילה כה. ונדה טז): "הכל בידי שמים - חוץ מיראת שמים" והיינו שזה הדבר היחיד המוטל על האדם וכביכול אינו בידי שמים, ומאידך גילו לנו (קידושין ל:) כי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו, ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו. והוא מה שאמרו (עי' משנ"ת מקורו בפתגם המלך) "פתחו לי פתח כחודו של מחט - ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם", וכן אמרו (יומא לח: זוהר יתרו דף עט ע"ב) "הבא ליטרה - מסייעין אותו", ועוד כהנה וכהנה. ויסוד זה מודגש במיוחד בעריסתו של משה רבנו כאשר היה בתיבה על מי היאור, שכתוב (שמות כ ה) שכשראתה אותה בתיה "וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ וַתִּקְחָהּ" והביא שם רש"י מה שדרשו (סוטה יב:) שנשתרבבה אמתה אמות הרבה,

והיינו שהיא עשתה את ההשתדלות שבכוחה ומהשמים המשיכו זאת בדרך נס ופלא, ראה לשר ההסברה וההגדרה בברכת מרדכי (שמות ע"ב כד במהדו' החדשה) ואכמ"ל יותר].

ועיין בספר 'הכתב והקבלה' (כאן) היאך ענין זה של השילוב בין פעולת משה לבין התוצאה שנעשית מאליו, מדוקדק ע"פ כללי הלשון. ועצם הדבר שלא היו יכולים להקימו, מבואר ברא"ם (לעיל שם, הובא בשפת"ח שם. ועיי"ה ט בבאר בשדה מש"כ תוספת ביאור בזה) שגם הוא מוכח בכתובים, שהרי כתוב שם בהמשך הפסוק ובפסוקים שלאחריו, היאך הביאו את המשכן, אֶת הָאֵהָל וְאֶת כָּל פְּלִי קֶרְסֵי קֶרְשָׁיו קֶרְשָׁיו וְעִמָּדָיו וְאֵדָנָיו, וְאֶת מִכְסֵּה עוֹרֹת הָאֵיִלִּם הַמְאֻדָּמִים וכו'. והיינו שהמשכן לא היה בנוי, אלא עדיין היה במצב שכל חלק עומד לעצמו ומוכן לבניה וחיבור, ומעתה צריך ביאור למה הוצרכו להביאו אברים אברים, והלא אין דרך האומנים להביא לבעלים הכלי שנתנו להם לתקן אלא פלו בכללו, אע"פ שהוא מחובר אברים אברים, אלא על כורחך לומר שמתוך כובד המשכן לא היה להם כח להקימו, ולפיכך הביאוהו אברים חלוקים.

איך הקימו את המשכן קודם יום השמיני

בקובץ עיון הפרשה (גליון רטז בפרשתנו שאלה א) כתבו לתמוה על המדרש ורש"י כאן, הלא בכל יום משבעת ימי המילואים היו מקימים ומפרקים את המשכן אפילו יותר מפעם אחת בכל יום, כדאיתא בירושלמי (יומא פ"א ה"א) בתורת כהנים (פרשת צו מכילתא דמילואים לו) ובספרי (נשא פיסקא מד), וא"כ מה זה שאמר משה 'איך אפשר הקמתו ביד אדם'. ובקונטרס תשובותי כתבתי שם, שהנה משה רבינו שאל זאת קודם לכל אלו שהקימו ופרקו את המשכן, ולא שייך להקשות על שאלתו ממה שיהיה אח"כ, רק השאלה היא איפכא, אם אין אפשרות טבעית להקים את המשכן א"כ איך עשו זאת דבר יום ביומו או מעת לעת במסעם במדבר. ובשוב הדבר לכאורה מוכרחים אנו להשתמש ביסוד הידוע, שיש את הפעם הראשונה שצריך להוריד את המצב לעולם, ואח"כ זה

נעשה קל וכולם יכולים לפעול כך, והכא נמי משה רבינו הטביע את הנס הזה שהמשכן יכול להיות מוקם בידי אדם, כלומר כביכול בידי אדם ואינו אלא נראה כמקים ומן השמים מבצעים זאת בדרך נס, ואח"כ זה הופך להיות נס טבעי, כדבר מובן מאליו.

וכעת התבוננתי שטעות ביד, כיון שהשאלה כאן לא הייתה על זמן העתיד לאחר שהקים משה את המשכן, אלא על זמן שלפניו, שהרי מפורש ברש"י להלן (מ כט-לא) שיום הקמת המשכן הוא יום שמיני למילואים, ושפיר מקשינן מה היה עד אותו יום בכל שבעת ימי המילואים שהיו מקימים ומפרקים את המשכן, ודו"ק. [ועיין מלבי"ם כאן שביאר בזה על דרך הפשט לשון 'הוקם המשכן' שהוא מבנין שלא נזכר שם פועלו, כי אינו מציין ההקמה שזה נעשה ע"י פעולת פועל, רק מציין שנשאר בעמידתו ולא פרקו, וזה נעשה מעצמו. וכוונתו למבואר במקורות המובאים לעיל (וע"ע במושב זקנים לעיל פסוק ב בשם הרא"ש), שבכל בוקר של שבעת הימים היה משה רבינו מקים את המשכן ומעמידו כל היום וכל הלילה, ובעלות השחר היה מפרקו ומעמידו שבו, וביום השמיני לא פרקו. ובמניעת הפירוק חל שם 'הקמת המשכן', באופן של אי עשייה, וכאילו הוי מאליו].

ועין ראתה בכלי חמדה (בפרשתנו אות ג) שעמד על קושיא זו, וכתב ליישב שבאמת משה רבינו היה יכול להעמיד את המשכן מעצמו, ואכן כאמור בשבעת ימי המילואים היה מעמידו ומפרקו בעצמו, אמנם ביום השמיני שפיר שאל משה רבינו איך אפשר הקמתו ע"י אדם, והוא לפי מה שמבואר בזבחים (סא: וקטו:) שלחם הפנים ושאר קרבנות לא נפסלו ב'יוצא' בשעה שסתרו המשכן ונסעו, משום דכתיב (במדבר ב יז) "וְנָסַע אֹהֶל מוֹעֵד" אע"פ שנסע - 'אוהל מועד' הוא, ומתבאר בזה שהוצרך כח בהקמת המשכן שיהיה נקרא אוהל מועד אף לאחר סתירה ושיהיה לו תמיד קדושת המשכן, דאל"כ לא יהיה אפשר לקיים מצות לחם הפנים כיון שיהיה תמיד נפסל ביוצא, וזה ששאל משה רבינו איך אפשר הקמתו ע"י אדם, והיינו איך אפשר דע"י מעשה בן אדם יהיה מתקיים אף לאחר סתירה, וע"ז השיב לו הקב"ה עסוק אתה בידך והוא נזקף וקם מאליו, וכיון שהיה הקמתו ע"י שמים נשאר בו כח הקמה אף לאחר סתירה דאע"פ שנסע אוהל מועד הוא. עכ"ד הנחמדים. ודרוש נאה הוא, אך הפשט לא יופשט, ואכתי צ"ב.

א בגמרא משמע שהקמת המשכן אפשרית בדרך הטבע

איברא גם בעצם הדבר שנראה פשוט כאן במדרש שמשה רבינו לא היה יכול בדרך הטבע להקים את המשכן, צריך ביאור (כפי שהעיר בעל שו"ת 'משאת בנימין' ב'נחלת יעקב' כאן) שבתלמוד דידן לא נראה כן, שבגמרא נדרים (לח.) אמר רבי יוחנן: אין הקב"ה משרה שכנתו אלא על גיבור ועשיר וחכם ועניו, וכולן ממש. גיבור, דכתיב (להלן פסוק יט) "וַיִּפְרֹשׂ אֶת הָאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן" ואמר מר משה רבינו פרסו, וכתב (לעיל כו טו) "עֲשֹׂר אַמּוֹת אַרְבֶּה הַקֶּרֶשׁ" וגו', אימא דאריך וקטין, אלא מדכתיב (דברים ט ז) "וְאֶת־פֶּשֶׁל בִּשְׁנֵי הַלַּחַת וְאֶשְׁלַכְם מֵעַל שְׁתֵּי יָדֵי וְאֶשְׁבַּרְם" וכו', עיי"ש. אלמא איכא תרי סיבות בדרך הטבע שמשה יוכל להקים את המשכן, או שהיה גיבור בעצם או שהיה גבוה וענק. וכע"ז איתא בגמרא בכורות (מד.) דאמר רב: משה רבינו עשר אמות היה, שנאמר ויפרש את האהל על המשכן, מי פרשו - משה רבינו פרשו, וכתב עשר אמות אורך הקרש, ע"כ. וע"ע בגמרא שבת (צב.) וברש"י שם (ד"ה וליגמר ממש) שג"כ נרמז ענין זה אגב גררא.

ויעוין בפירוש הרא"ש על הדף בגמרא נדרים (שם ד"ה דאריך וקטין) שכתב, אריך בקומה וקטין בכח, תימה אמאי לא יליף מקרשים דכתיב וישם את קרשיו. ומבואר בדבריו שהראיה היא רק מפריסת היריעות ולא מעצם הקמת המשכן, אלא שעל זה גופא קשיא ליה מדוע לא אמרינן בגמרא שמזה יש ראיה על כוחו וגבורתו של משה רבינו, שאף אם אדם גבוה יכול לנצל את יתרון הגובה כדי לפרוס יריעות על המשכן, מכל מקום בשביל להרים ולהקים דברים כבדים וענקיים כמו קרשי המשכן לא סגי בגובה אלא צריך גם כוחות אדירים. ויעוין בשטמ"ק שם בשם הרא"ם שגם כן כתב להקשות אמאי לא יליף מכבידן של קרשים שהקים, והשיב ששמא בהקמת הקרש מצד אחד אין צריך כח כל כך לאדם ארוך (משא"כ לישא על כפיו דבר כמו הלוחות שהיה נושא צריך כח גדול). נמצא לדבריו שמובנת הגמרא שאפילו בדרך הטבע יכל משה להקים המשכן על קרשיו ולפרוס היריעות, ואפילו אין ראיה מזה על כוחו אלא רק על גובהו, וכל שכן שלא נזכר כאן ענין הקמת המשכן דרך נס ודלא כמדרש תנחומא בפרשתנו.

אולם אני לעצמי איני מבין דבר זה, דאמנם יש איזושהי הבנה היאך איש גבוה מעמיד קרש גדול ועצום ורב, וכדחזינן לדוגמא במדורות ל"ג בעומר דנהיגי האידנא להעמיד בטיבורן קרש ענק דמיתקרי 'קלויץ', אבל איך שייך שאיש אחד יקים משכן שלם המורכב מעשרות קרשים כאלה, עשויים עץ ומצופים זהב, עם יריעות ענקיות התלויות סביבו ופרוסות מעליו, שכל הפרויקט הזה שוקל מאות טונות. [וקושטא שמקטנותי תמהתי על ענין האדנים שהיו מולבשים כל שני אדנים על קרש אחד, שאין בזה כמעט שום תועלת, ואילו היו מלבישים כל אדן על תחתית שני חצאי קרשים יחד, וכך היו מצמידים קרש לקרש, היה בזה תוספת יציבות קריטית למשכן, וכן ענין הבריחים שכל אחד מהם רק על צד אחד של המשכן ורק הבריח התיכון מסובב את המשכן, באופן שאינו אפקטיבי כל כך. ועל כרחך שהכל היה בדרך נס, ולא חיפשו דרכים לייצב ולהעמיד המשכן בדרך הטבע, אין זה כי אם בית אלוקים העומד בנס ופלא מעל דרך הטבע]. ושפיר שאל משה רבינו איך אפשר הקמתו בידי אדם, בלא עזר וסיוע של עוד אנשים או טכניקות של הקמת מבנים ע"י חבלים וגלגלים ומנופים וכדומה, והשיבו רחמנא שהוא רק נראה כמקים ובאמת המשכן מוקם באורח פלא בידי שמים.

שוב ראיתי לגאון רבי דוד פארדו בפירושו 'משכיל לדוד' (כאן בפרשתנו) דאזיל כדברינו אך ראה בזה מקום יישוב ולא קושיא, שאדרבא זה גופא הסיבה שלא הוכיחו בגמרא לכוחו וגבורתו של משה מהעמדת קרשי המשכן, משום שהיה זה בדרך נס וכדכתיב 'הוקם המשכן', ומיושבת קושית הרא"ש (אמאי לא יליף התם מהקרשים) יחד עם קושיא דידן (היאך ילפינן שהיה בדרך נס אם בגמרא אמרו שזה מצד גובהו או כוחו של משה), עיי"ש בדבריו. ואולם מהלך זה לכאורה תמוה, שהרי הגמרא כן רצתה ללמוד ממה שפרס את האוהל על המשכן, ומאי ראיה איכא, הא להאמור כלל הקמת המשכן הייתה בדרך נס שהקב"ה באמת הקים ומשה רק נראה כמקים. וצריך לדחוק למהלך זה, שהגמרא הבינה שמש"כ 'הוקם המשכן' לאמור שמשה רבינו לא הקים בכוחו את המשכן, זהו רק לגבי העמדת שלד המשכן על קרשיו, ולא לגבי פריסת היריעות שהיא הייתה מכוחו של משה או ע"י גובהו. ואמנם לפמש"ב הרא"ם (הנ"ל בריש המערכה) שהראיה ממה שנפרטו כל חלקי המשכן בנפרד, מוכח לכאורה שגם כלפי היריעות אמרינן 'הוקם המשכן' שנעשה הדבר מאליו, ועיין.

ד. בניה קלה ועצים פלאיים

ומציאה גדולה באה לידי, כי הלום ראיתי בפירוש ה'חזקוני' וכן ב'דעת זקנים' לבעלי התוספות בפרשת תרומה (לעיל כה ה) על המילים "וְעֵצֵי שִׁטִּים", שכתבו שהם נוטריקון שלום טובה ישועה מחילה, ובמדבר היו שם יערים גדולים שנטלו משם אותן עצים הקרויים שטים, דכתיב (במדבר כה א) 'וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּים' וכן (יהושע ב א) 'וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון מִן הַשִּׁטִּים', ועל שם היער נקרא המקום שטים, וזהו שאמר הכתוב (ישעיהו מא יט) "אֲתֵן בְּמִדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וְנֶהְדָּס" והוא עץ קל מאד וחלק, ותדע שהוא קל שהרי מ"ח קרשים ואדניהם צ"ו ועמודים ואדני החצר וט' עמודי המשכן חמש של מסך וד' של פרוכת ויתדותם ואדניהם, כל זה מושכים שמונה בקר שנתנו לבני מררי כמו שמפורש בפרשת נשא, ואע"פ שהקרשים גובהם עשר ורוחבם אמה וחצי ועוביים אמה, אלא שמע מינה כי עץ קל מאד ודומה לעץ שקורין 'מדרא' בלע"ז. עכ"ל. ושוב ראיתי ב'בכור שור' שם שכתב כדברים הללו והגדיר זאת שהוא "עץ קל וחלק ונאה", וכ"כ האברבנאל שם.

ולפי דבריהם אפשר ליישב קושית הרא"ש מדוע לא יליף בגמרא לגבורת משה ממה שהקים את קרשי המשכן לבדו, שלהאמור לק"מ דהא הקרשים היו קלים מאוד וממילא אין ראייה מזה על גבורתו של משה. ורשום אצלי שכן תירץ גם ב'אוצר פלאות התורה' (במדבר עמ' רסה) ואינו תחת ידי כעת. וכמדומה שהעיר שם שרש"י בשבת (צו. ד"ה שכך) כתב, שפורקי המשכן היו מושיטים הקרשים לאותם שעמדו על העגלות שאצלם, והללו מושיטים אותם לאלו שלפניהם, אבל לא היו זורקים הקרשים, "שאין אותן קרשים נזרקות מפני כובדן". הרי שהיו כבדים. אמנם בשם אריה שם הגיה "מפני כבודן" וזה ע"פ הירושלמי (שבת פרק יא הלכה ב) דקאמר "שלא לנהוג בקרשים בזיון", וע"ע ברש"י לעיל מיניה (שבת ד: ד"ה ילפינן זורק ממושיט) שכתב טעם אחר "שלא יתקלקלו הקרשים". וא"כ אין מיניה קושיא. ובאמת כל זה לא סתירה לדעת זקנים, שהם ביארו שיחסית לעצים כאלה ענקים לא היו הקרשים כבדים, אך כמובן שמחמת גודלם העצום אי אפשר לזרוקם, וכמו שאי אפשר לזרוק בולי קרטון באורך חמש מטר, כמבואר למבין.

ה. הקמת המשכן בשבת

ובמסתעף מענייננו מצינו לחת"ס בספרו תורת משה ריש פרשת ויקהל (לעיל לה ב) שהביא מה שמשמע באחרונים (ראה להלן) שמלאכה שנעשית מעצמה בדרך סגולית ע"י השבעה וכדומה הותרה בשבת, וכתב להכריח זאת, שהרי אין הקמת המשכן דוחה שבת (ראה ברש"י שם בשם המכילתא), ובתוך שבעה ימי המילואים ודאי יש את יום השבת, אלא ש"הוקם המשכן" בכל יום מרע"ה לבדו הקימו, ומשו"ה נתקשה משה איך יכולת באדם אחד לבדו להקים הקרשים והשיב הקב"ה הנח ידך במקומו והם הוקמו מאליהם, אלמא דמשום שהקב"ה הקימו לכן הותר בשבת אע"פ שנראה כאילו משה הקימו, עכ"ל. ועיין בגנזי אברהם (פרנקל, סימן יד עמ' קיט) דתלי לה בנידון ה"טז (או"ח סימן תקפס ס"ק ג, עיין בנין אריאל פרשת קרח) אם 'כל' היינו גם 'רוב' גרידא, דא"כ נוכל לומר שמה שאמרו שכל שבעת ימי המילואים היה משה מקים את המשכן פירושו כל הימים מלבד שבת (כמש"ת 'הדרש והעיון' מאמר שי"ט, ו'ברכת אהרן' מאמר רל אות ד הביא תל' זה בשם המפרש לירושלמי), אולם לדעת השיירי קרבן (ירושלמי ריש יומא) שמוכיח מסוגית הגמרא שהקמת המשכן ע"י משה היתה בשבת, צריך לומר כאמור שכיון שנעשתה באופן של נס מעל דרך הטבע אי"ז מלאכה האסורה בשבת.

וראיתי בספר 'פנינים מבי מדרשא' (שמות עמ' רצג) שהקשה כאמור היאך הותר לבנות את המשכן בשבת, ובהערה ציין שכה"ק בפנים יפות כאן (ולא מצאתיו) ובערוך לנר (יבמות ו), ובפנים יפות תירץ שמשה לא הקימו בעצמו אלא הרבה לויים הקימו יחד, וקיימא לן (שבת ג. וצג.) דשנים שעשו פטורים וליכא איסור מה"ת. אמנם הביא שכבר העיר בספר אמבוהא דספרי (פרשת נשא פרק ז אות ט) שמבואר להדיא בפסיקתא דרב כהנא (פרק ה) שבכל שבעת ימי המילואים הקימו משה בעצמו ולא סייעו אחד מישראל, וא"כ אין מקום לדברי הפנים יפות. ובערוך לנר כתב בזה דעל כרחך הוראת שעה היתה. ועיי"ש באמבוהא דספרי שתירץ דכיון דהוצרכה הקמה זו לצורך חינוך המזבח א"כ הוי כמו כל מכשירי עבודה שאי אפשר לעשותם מערב שבת שדוחים את השבת. ועוד עיי"ש מה שדן שאפשר שכיון שמשה בנה את המשכן על מנת לפרקו באותו יום, א"כ אי"ז מלאכה המתקיימת, וליכא ביה איסורא דאורייתא.

והנה בערוך לנר כתב לפי דבריו שבאמת הייתה כאן מלאכה והותרה בהוראת שעה, שבה מובן דלכן הוצרך אח"כ ציווי שאין מלאכת המשכן דוחה שבת, אף דבלא"ה אין עשה דוחה ל"ת, כדי שלא ילמדו מהקמת המשכן כל שבעת ימי המילואים שדוחה שבת. ועל קושיא זו, הביא בטללי אורות (שמות ח"ב עמ' תרד) בשם השפתי צדיק, דהו"א שבניית המשכן שנעשתה בדרך נס אינה נחשבת מלאכה, וא"כ היאך ילפינן מלאכת בונה מהמשכן (וזכורני שהאגלי טל חוקר האם ילפינן מהקמת המשכן או ממלאכות הנעשות אורח קבע אחר שהמשכן בנוי, ודו"ק בזה), אלא יש לומר שמשה רבינו היה בונה את המשכן בכל כוחו, ורק מה שלא היה בכוחו היה בדרך נס, וא"כ הוי בגדר 'זה אינו יכול וזה אינו יכול' כיון שהנס הגיע רק לאחר שעשה בכל כוחו (עי' היטב בשט"כ פרק כג הע' קמ עמ' שה מהגרש"ז א גבי ירידה במעלית שבת, ובחבצלת השרון ויקרא ח"א עמ' רצג, ואכמ"ל), עכ"ל. הרי שאדברא חפש היאך להחשיב הדבר למלאכה, וממילא הדרא קושיא היאך בנה משה בשבת, וצריך לומר כאמור שהוראת שעה הייתה או דהוי מכשירי עבודה שא"א לעשות מער"ש, והיינו גווני דהווי מלאכה גמורה אלא שהותרו לצורך המשכן. ועיין לאדמו"ר מסטאמר בספר ייטב לב (פרשת ויקהל דף פא טור א) וי"ל ודו"ק.

ולעצם הלימוד במלאכת המשכן דאיכא איסור וחיוב מיתה על מלאכה זו, יש לציין שבמשך חכמה ריש פרשת ויקהל (שמות לה ב) נקט איפכא דקרא לאקולי אתא דליכא מיתה בידי שמים, שהנה לשון הכתוב הוא "שִׁבְתָּ שִׁבְתָּן לָהּ" כַּל הַעֲשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה יוֹמָת", והעיר המש"ח שבכל מקום דכתיב מיתה כתוב "מות יומת" לבד ממקומות יוצאין מן הכלל, וכתוב (לעיל כא כט) "הַשֹּׁרֵץ יִסָּקֵל וְגַם בָּעָלָיו יוֹמָת" וזה מיתה בידי שמים כדדריש במכילתא (מסכתא דנזיקין פרשה י), וכן הא דכתיב בפרשת אמור (ויקרא כד כא) "וּמִכָּה בְּהִמָּה יִשְׁלַחַנָהּ וּמִכָּה אֶדָם יוֹמָת" הוא כדדריש תנא דבי חזקיה (כתובות לה). שעל חייבי מיתות שוגגין שימות ולא ישלם דחויב מיתה שעליו פוטרו מן התשלומין. וביאר דהא דלא כתיבא הכא "מות יומת", הוא משום שעל מלאכת המשכן קאי, וטרם שהוקם המשכן לא היה נוהג דין דיני נפשות, 'שאין כהן ואין משפט' כדדריש בסנהדרין (נב:), ואז לא היה עדיין המשכן ולא היה אהרן כהן, ורק מיתתו בידי שמים. עכ"ל. וראה לידידי הג"ר דניאל גינזבורג שליט"א בחמדה יקרה (ויקרא סימן א) מה שהרחיב ביסוד זה של 'עונשין קודם הקמת המשכן' ואכמ"ל.

{וכתב לי אחי הג"ר יוסף נר": אי בנית המשכן לא היתה בשבת, א"כ הוי זמ"ג, וא"כ לר"ת (תוס' גיטין מה:)} שנשים לא יקשרו הלולב

דבעינן שישנו בלקיחה, הכא נמי כיון שהן פטורות מהבנין נמצא שאינן רשאיות, והיאך הנשים טוו את העיזים. ויל"ד דהכא הוא דבר צדדי של איסור שבת והוי רק 'אריא דרביע עליה', עי' תוס' קידושין (כט.) גבי מילה שחשיב שלא הזמן גרמא כיון שמילה שלא בזמנה נהוגת אף בלילה, וצ"ב הרי אינה דוחה שבת, והוכיח מכאן המהרי"ט דכל דאריא דרביע עליה ליכא בה חיסרון של זמ"ג, ועי' אול"צ ח"ג לענין שילוח הקן בזמן ספירת העומר מדוע לדעת החינוך נשים חייבות, כיון שלפי הקבלה אין לקיימה בזמן זה, ומלבד שעירב הקבלה יחד עם הפשט, בלא"ה נראה דכיון דרק אריא דרביע עליה ולא דליכא מצוה, חשיב שלא הזמן גרמא, ואף שלא דומה ממש לאיסור צדדי כיון דמחמת עצם המצוה אין לקיימה בשבת מ"מ מסתברא דחשיב אריא דרביע שאם יקיים ודאי קיים מצוה.

ועכ"פ קשיא דאמרינן בשבועות (טו:) שאין בנין בית המקדש בלילה, שנאמר (במדבר טו) "וַיִּבְנוּ הָעָם אֶת הַמִּשְׁכָּן" ביום מקימו ולא בלילה, וא"כ הדק"ל דהוי זמ"ג. והנה לפמש"כ התורי"ד (קידו' שם) לכאן' לק"מ, דכל היכא דהמצוה היא לדאוג לתוצאה ליכא דינא דזמ"ג, כיון שהדאגה היא אף בלילה, וה"נ י"ל שמצנת בנית המשכן היא לדאוג לתוצאה שיהיה בנוי ושייכא גם בלילה. אמנם יש לפלפל דהא על זה גופא כתוב שיהיה ביום ולא בלילה, ולא דמי למילה שס"ל לתורי"ד שהדאגה היא כל הזמן אך שמעשה המצוה רק ביום. אכן אכתי י"ל שבאמת הדאגה היא כל הזמן, ורק להקים בפועל הוא ביום וצ"ע. ומ"מ יש להעיר בזה, מדוע משה רבינו לא קיים בעצמו את מלאכת המשכן, שהרי הוא זה שהצטווה, וקיימא לו (קידושין מב.) מצוה בו יותר מבשלוחו. אך אי המצוה היא התוצאה, א"כ מסתברא דליכא דינא דמצוה בו, אלא נחשב שהוא דאג לתוצאה. ובלא"ה י"ל שכיון שהמצוה היא של כלל ישראל ולא מצוה פרטית של משה, ומשה היה עליו מצוות אחרות, ע"כ הקדימן למצוה זו. א"נ כיון שראה שיש אומנים המתאימים לכך, לכן נתן להם, דבכה"ג מוטב שתעשה כתיקונה ע"י שלוחו. עכ"ד}

9. מלאכה סגולית בשבת

ובעצם דברי החת"ס גבי מלאכה סגולית בשבת, הנה כתב בזה גם בתשובותיו (חת"ס ח"ו סימן כט) בהקדם קושית הרא"ש (פסחים פ"י סימן יג) לדברי האומרים (עיי"ש ברא"ש וע"ע באור זרוע' הלכות מוצ"ש סימן פט) שמשה רבינו נפטר בשבת, מדאמרינן במדרש (פרשת וילך) בו ביום כתב י"ג ספרי תורה, ובשבת היאך היה כותב, ותירץ השל"ה דהיינו ע"י שם והשבעת קולמוס. וכע"ז הביא בפירוש האשל על מגילת תענית (דף סא עמ' א) בשם הרמ"ע מפאנו בעשרה מאמרות, שהרי משה כותב בדמע (מנחות ל.) וקיימא לן (משנה שבת יב ה' ורמב"ם יא טו) הכותב במשקין ובמי פירות פטור, אך הקשה הגאון יעב"ץ שא"כ גם לענין הס"ת אינו כתב, ותירץ שנהפך בנס לדיו. והקשה בשו"ת יביע אומר (ח"א אור"ח סימן יט אות ט) מה יועיל הנס להכשיר הס"ת, הא בשעת כתיבה בידי אדם הוא פסול והו"ל תעשה ולא מן העשוי. ועיי"ש בהסכמת הגרצ"פ פרנק מה שכתב ליישב, ומה שפקפק עליו המחבר, ומה שהוספתי במשנת הגט (סי' ככד הל' ט עמ' רלז), וע"ע בשו"ת הרי יהודה (ח"א בהקדמה אות ז) ובחבצלת השרון (דברים ח"ב עמ' א'כ, ועיי"ש מעמ' א'כז) מה שכתבו לדחות תירוצו זה שהס"ת נכתבו בדמע.

ועכ"פ אנן בדידן קיימינן בתירוץ החת"ס, שאי"ז מצד דהוי דמע אלא מצד שנעשה בדרך נס ופלא ובכה"ג ליכא איסור מלאכה בשבת (ועיי"ש ביבי"א אות י לענין שאילת אות' בשבת, וע"ע באוצרות אורייתא ח"ב עמ' ריא). ובקהילות יעקב (ב"ק סימן מה) כתב לבאר זאת בשני אופנים, או דבכהאי גוונא לא הוי מעשה, או דהוי מעשה כלאחר יד, ונפקא מינה בשאר איסורים שלא נאמר בהם הפטור של 'כלאחר יד'. ועיי"ש ביביע אומר (אות ח) שכתב להביא ראיה שיש לחייב על דיבור והבל פה, משום הבערה, ולא אמרינן דהוי הבערה כלאחר יד, ממש"כ בשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' צח), שההורג נפש ע"י שם או כישוף, אפשר שכיון שבדיבורו עבד מעשה הו"ל דומיא דמימר, וכזורק חץ להרוג, וע"ז נאמר (ירמיהו ט ז) "חֵץ שְׁחוט לְשׁוֹנָם". ולכאורה, החת"ס פליג עליו. אך כתב לחלק, דשאני התם גבי כתיבת ס"ת שאינו בדרך הטבע כלל, אבל הכא שהוא דרך טבע [ורק שהוא בכוח רוחני] ודאי שיש לחייב. ועיין למרן החיד"א בספר דבש לפי (מערכת מ אות ה) שביאר ענין 'נתן בו עיניו ועשאו גל של עצמות', דהיינו שמשך מאותו רשע את ניצוץ הקדושה וממילא נשאר גל של עצמות, ולהכי לא חשיב כהורג נפש. ודייק מזה הקה"י, ששאר הורג נפש ע"י כישוף וכדומה, שפיר יש לחייבו על כך כעושה מעשה.

ובספר גזע ישי (מערכת א אות א), העלה שאסור לברוא בשבת אדם או בהמה, ע"י השבעה בשמות הקדש, ולא אמרינן דהאי גרמא בעלמא הוא, דעקימת שפתיו הוי מעשה גדול ואיכא משום בונה. עיי"ש שהאר"י בזה ע"ד רש"י (סנהדרין קא.) שכתב שלוחשין לחיטת נחשים ועקרבים בשבת, בשביל שלא יזיקו, ואין בכך משום צידה. [ובשו"ת לב חיים (פלאגי, ח"ב סי' קפח, וע"ע שם סו"ס ג) ויביע אומר (שם אות י) כתבו שיש לסייעו מדברי הלק"ט הנ"ל. ועיי"ש בלב חיים שהעלה הגר"ח פ' להתיר להראות שמות הקודש מול הדליקה בשבת כדי שתכבה ותשקע האש, וביבי"א סייעו מדאמרו בירושלמי נדרים (פ"ד ה"ט) רבי יונה פרס גולתיה על גדישא ונורא ערקת מינה והתם לעיל מינה משתעי בשבת, וכיוצא בזה בירושלמי חגיגה (פ"ב ה"א) גבי רבי מאיר כששמע שירדה אש מן השמים ושרפה קברו של אלישע בן אבויה ונסיב גולתיה ופרס עליה ואמר לה ליני הלילה וכו'].

מאיידך עיין בשו"ת כרם חמר (אור"ח סימן ג) שכתב לתמוה על הרב גזע ישי שאוסר לברוא בהמה בשבת ע"י השבעה בשמות הקדש, שהרי לא היתה מלאכה כזו במשכן. וכן הקשה הגאון רבנו יוסף חיים מבבל בספרו הוד יוסף (סימן ג, והיא תשובה שנדפסה בירחון 'המאסף' שנה ג סימן יח) על הרב גזע ישי. ועיי"ש שהביא למהר"ר אברהם פלאגי בספר 'אברהם את ידו' (דף ד) שחקר לפי דברי הגזע ישי איך מותר ללמוד בשבת כיון שע"י חידושי התורה הוא בורא עולמות, וחילק בין בניה בעולמות העליונים בלבד לבין בריאה בספר יצירה שפועלת במציאות הנראית לעין פה בעולם הגשמי. וע"ע בכף החיים (סימן רכו ס"ק ד) לאסור ברכת האילנות בשבת, לפמש"כ המקובלים שעל ידיה מברר ניצוצות הקדושה. ונכדו הגאון יח"ס שליט"א שאל בזה לגאון המקובל רבי עובדיה הדאיה, מאי שנא מכל ברכות הנהנין הנהוגות בשבת, עיין לו בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ב בהשטות סימן יז אות ב) מה שהשיבו לחלק בזה. וראה מה שהרחיב בזה בשו"ת הרי יהודה (שם אות ו), ואכמ"ל ועוד חזון למועד לבוא בדרך ארוכה בכל פתגמא הדין, וכאן עמד קנה.

פזליט עצור לנור הגאון רזה"כ חכם אלהי בחבט שליט"א לרגל השפחה השנויה בעינינו
בבואנו הבה"ח יעקב ט"ו ברית נישואין עב"ג הכלה המהוללה ועל לבית בן-כלפה היו
והי' הלימוד בגיליון זה לזכות והצלחת החינוכים לבנות בענין עדי עד וירא בעינינו לעבודתו ויתברך